

Sanja Merzić

FRAZEMI SA ZONIMSKOM SASTAVNICOM KOJIMA SE IZRAŽAVAJU LJUDSKE OSOBINE

Sažetak

U radu se analiziraju zoonimski frazemi kojima se opisuju ljudske osobine. Frazeme smo podijelili na zoonimske frazeme koji izražavaju fizičke osobine i zoonimske frazeme koji izražavaju karakterne osobine. Podjelu smo dalje izvršili na frazeme koji čovjeka prikazuju u pozitivnom/dobrom i negativnom/lošem svjetlu. Istraživanje je pokazalo da je znatno više frazema koji označavaju karakterne osobine i daju negativnu sliku čovjeka. Kao negativne karakterne osobine prepoznali smo: pohlepu, glupost, nezahvalnost, lijenost, tvrdoglavost, hirovitost, luckavost, sebičnost, ljutnju i brojne druge. Pozitivnih osobina je svega nekoliko: marljivost, dobrotu, umiljatost, skromnost, miroljubivost, vjernost, privrženost, veselost i popustljivost. Razlog nesrazmjera među značenjima frazema te pravlast onih koji imaju negativno značenje pronalazimo u činjenici da je znatno lakše okarakterizovati osobu kao lošu u odnosu na isticanje njenih dobrih osobina. Istraživanje je pokazalo da se životinjama koje djeluju umiljato, blago, sitno uglavnom pripisuju pozitivne osobine. Obično su to domaće životinje, a među divljim biljojedi. Divljim životinjama, nekim domaćim, određenim vrstama ptica, insekata, mekušaca i zvijeri pripisuju se negativne osobine, a razlozi su predrasude koje su ljudi stvorili prema životinjama iz raznih razloga. Zoonimske frazeme koji izražavaju ljudske osobine smo analizirali na strukturnom i semantičkom nivou. Strukturna analiza je obuhvatila opseg frazema i njihov leksički sastav unutar kojeg smo izvršili analizu prema sintaksički glavnoj riječi. Semantička analiza je obuhvatila frazeološko značenje, motiviranost i stepen desemantizacije frazema.

Ključne riječi: zoonimski frazemi, ljudske osobine, životinje, strukturna i semantička analiza, motiviranost, desemantizacija

Uvod

U radu smo istraživali zoonimske frazeme kojima se izražavaju ljudske osobine. Frazeme smo podijelili na frazeme koji izražavaju karakterne osobine i frazeme koji izražavaju fizičke osobine. Korpus za istraživanje su činili zoonimski frazemi pronađeni u „Frazeološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika“ (1982) Josipa Matešića i „Kao frazeološkom rječniku: rječniku frazema s poredbenom česticom „kao““ (2012) Alise Mahmutović. Ciljevi istraživanja bili su utvrditi tačan broj zoonimskih frazema koji izražavaju karakterne i fizičke osobine, utvrditi da li se njima osoba oslikava u pozitivnom ili negativnom svjetlu i zašto, te izvršiti njihovu strukturnu i semantičku analizu.

Rad smo podijelili na poglavlja: „Mjesto i uloga životinje u ljudskom djelovanju i kulturi“, „Zoonimski frazemi“, „Podjela frazema sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju ljudske osobine“ i „Analiza frazema sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju ljudske osobine“.

U poglavlju „Mjesto i uloga životinje u ljudskom djelovanju i kulturi“ govorili smo o važnosti životinja u čovjekovom cjelokupnom djelovanju – one su bile izvor hrane, njihovo se krzno koristilo kao odjeća, a snaga kao pomoć u proizvodnji. Bile su i motivacija za nastanak nekih od prvih crteža, a oslikane na hijeroglifima predstavljale su sistem komunikacije jednog

naroda. Spomenute su u svetim knjigama, a bile su motivacija za nastanak različitih književnih vrsta, najprije mitova, basni, bajki, pa i većih književnih formi, romana o životinjama. Pošto su dolazile u stalni kontakt s čovjekom, njihovo ponašanje, izgled, strah koji su izazivale, bliskost koji su ljudi izgradili s njima odrazili su se u jeziku kroz nastanak frazema.

U poglavlju „Zoonimski frazemi“ govorili smo šta je motivisalo njihov nastanak i šta su to zoonimski frazemi. U poglavlju „Podjela frazema sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju ljudske osobine“ govorili smo o frazemima sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju karakterne i fizičke osobine. Analiza je nastavljena prema tome da li frazemi imaju pozitivno ili negativno značenje, odnosno da li osobu na koju se odnose prikazuju u pozitivnom ili negativnom svjetlu.

U poglavlju analiza frazema sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju ljudske osobine“ izvršili smo strukturnu i semantičku analizu iznad spomenutih frazema. Strukturna analiza je obuhvatila opseg frazema i njihov leksički sastav unutar kojeg su određeni frazemi prema sintaksički glavnoj riječi. Semantička analiza obuhvatila je frazeološko značenje, motiviranost i stepen desamentizacije frazema.

Mjesto i uloga životinje u ljudskom djelovanju i kulturi

Životinje su čovjeka zanimala, čini se, od početka njegove egzistencije. Među prvim svjedočanstvima kontakta između čovjeka i životinje nalaze se pećinski crteži. Pećina Chauvet-Pont de Arc sadrži slike životinja za koje naučnici smatraju da su nastale između 40.000 i 26.000 godina pr. n. e. Na zidovima pećine oslikani su bizoni, konji, krave, medvjedi, mamuti i jeleni. Osim na pećinskim zidovima, crteži životinja nalaze se na predmetima (crteži riba i ptica), dok su crteži insekata rijetki. Pećinski čovjek iscertavo je oblike onih životinja koje su mu služile kao izvor hrane i odjeće, životinja s kojima je bio u neposrednom kontaktu i čije je ponašanje poznao.

O važnosti životinja za čovjeka govori i njihova pojava na hijeroglifima. U obliku hijeroglifa nalaze se brojni sisari: bik, krava, tele, konj, magarac, svinja, mačka, pas, šakal, vuk, lav, panter, nilski konj, žirafa, oriks, gazela, ibeks, majmun i zec; ptice: strvinar, sokol, sova, pupavac, ibis, flamingo, roda, čaplja, noj, lasta, komoran, vrabac, guska, mladunče prepelice, pače; vodozemci i gmazovi: geko, kornjača, krokodil. žaba, punoglavac, poskok, kobra i zmija; ribe: mrena, cipal, som; insekti: balegar, skarabej, pčela, muha, skakavac, stonoga i škorpion. Oblici hijeroglifa u obliku životinja nisu slučajni. Buba skarabej je simbolizirala smrt, ponovno rođenje, besmrtnost i zaštitu u zagrobnom životu. Za kobru se smatralo da ima magične moći, a prisustvo amblema kobre značilo je zaštitu od neprijatelja. Ptice su predstavljale različita značenja, zvukove i riječi. Hijeroglif u obliku sove predstavljao je zvuk za slovo m, sokol je predstavljao riječ hru i božanstvo Horusa. Hijeroglif u obliku „patke koja stoji“ značio je let. Životinje su za drevne Egipćane bile slike njihovih vjerovanja. Prikazane na hijeroglifima, predstavljale su zvuk ili riječ. Nekada su značile samo životinju koju oslikavaju, a nekada su imale i dodatno značenje, npr. hijeroglif u obliku „ptice ibis“ predstavljao je pticu, ali i božanstvo Thoth.

Životinje se spominju i u svetim knjigama, Kur'anu i Bibliji. U 16 kur'anskih sura spomenute su 23 životinje: krava, tele, mrav, slon, pauk, pupavac, kamila, konj, slon, zmija, ovca, crv, pas, gavran, pčela, mazga, magare, koza, ovca, mušica, pas, prepelica i riba. Također

se spominje i naziv vrste kojoj životinja pripada, npr. ptica, a često je i navođenje oblika goveda i stoka. Životinje se navode kao:

- a. izvor hrane, odjeće, pomoći u privređivanju i kretanju: prepelica u suri El-Bekara, konj, mazga i magarac u suri En-Nahl kao i i riječ stoka u istoimenoj suri, ovce u suri Ta-Ha te ovce, koze, kamile i goveda u suri El-En'am. Navodimo neke primjere: „I mi smo vam od oblaka hladovinu / načinili i manu i prepelice vam / slali: „Jedite lijepa jela kojim vas / opskrbljujemo!“ A oni Nama nisu / naudili, samo sebi su nepravdu nanijeli;“ (El-Bekara, ajet 66); „I stoku on za vas stvara; njome se / od hladnoće štitite, a i drugih koristi / imate, njome se najviše i hranite“ / „ona vam je ukras kada je s ispaše / vraćate i kad je na pašu izgonite“ / „a nosi vam i terete u mjestu u koja / bez velike muke ne biste stigli – / Gospodar vaš je, usitinu blag i / milostiv.“ / I konje, i mazge, i magarce – da ih / jašete, i kao ukras – a stvorit će i ono / što ne znate.“ (En-Nahl, ajeti 5, 6, 7. i 8)
- b. kao opomena da ikone nisu dozvoljene: „I kada smo Musau četrdeset noći / obećanje ispunjavali, vi ste u nje- / govu odsustvu, sami sebi čineći / nepravdu, tele obožavati počeli“ (El-Bekara, ajet 60)
- c. kao dokaz Božijeg postojanja, moći i opomene: zmija u surama En-Neml, El-Kasas, Ta-Ha; slon, ptice, crvi u suri El-Fil; pauk u suri El-Ankebut; kamile u suri El-Gašija; ptice u suri El-Mulk; pas u suri El-Kehf; riba u suri Es-Saffat; mušica u suri El-Hadždž. Navodimo neke primjere: „Zar nisi čuo šta je s vlasnicima slona / Gospodar tvoj uradio! / Zar lukavstvo nije omeo / i protiv njih jata ptica poslao / Koje su na njih grumenje od gline / pečene bacale / pa ih on kao lišće koje su crvi istočili / učinio?“ (El-Fil, ajeti 1–5) ili u suri En-Neml: „O Musa, Ja sam – Allah, Silni i Mudri! / Baci svoj štap!“ Pa kad ga vidje da se, / kao da je hitra zmija kreće, on uzmače / i ne vrati se: “O Musa, ne boj se / Poslanici se kod Mene ne trebaju / ničega bojati;“ (ajeti 9–10)
- d. sposobnosti danih poslanicima, a kao dokaz Božije moći: ptice (pupavac) i mravi u suri En-Neml: „I Sulejman naslijedi Davuda i reče: „O / ljudi, dato nam je da razumijemo ptičije / glasove i svašta nam je dato, ovo je / zaista prava blagodat!“ / I sakupiše se Sulejmanu vojske / njegove, džini, ljudi i ptice, sve četa do / čete, postrojeni / i kad stigoše do mravlje doline, jedan / mrav reče: „O mravi, ulazite u stanove / svoje da vas ne izgazi Sulejman i vojske / njegove, a da to i ne primijete!“ (ajeti 16–18)
- e. kao životinje od kojih prijeti opasnost – vuk u suri Jusuf: „Biće mi doista žao ako ga odvedete, a / plašim se da ga vuk ne pojede kad vi / na njega ne budete pazili“ – reče / Jakub.“ (ajet 13)
- f. kao životinje koje se pojavljuju u snovima, a imaju dublje, simboličko značenje – ptice i krava u suri Jusuf: „S njim su u tamnicu ušla još dva / momka.“ Ja sam sanjao da cijedim / grožđe“ – reče jedan od njih. – „A ja, / opet“ – reče drugi – „kako na glavi / nosim hljeb koji ptice kljuju. Protumači / nam to, jer vidimo da si zaista dobar / čovjek.“ (ajet 36) i „I vladar reče: „Sanjao sam kako sedam / mršavih krava pojede sedam debelih, i / sanjao sam sedam klasova zelenih, i /

sedam drugih sasušenih. O velikaši, / protumačite mi san moj ako snove / znate tumačiti.“ (ajet 43)

- g. kao životinje koje su ljudima primjer u djelovanju ili nauk – gavran u suri El-Maida: „Allah onda posla jednog gavrana da / da kopa po zemlji da bi mu pokazao kako / da zakopa mrtvo tijelo brata svoga. / „Teško meni“ – povika on – „zar i ja / ne mogu, kao ovaj gavran, da zakopam / mrtvo tijelo brata svoga!“ I pokaja se.“ (ajet 31)

Kada je u pitanju Biblija, Zrinka Jelaska navodi da broj životinja spomenutih u Bibliji varira u zavisnosti od prevoda Biblije. U prevodima ove Knjige na engleski jezik navodi se 140 zoonima, a u prevodima na hrvatski jezik 160. (2014: 2) Razlike u brojkama se javljaju usljed različitih prevoda naziva životinja, a što se, kako navodi Jelaska, desilo zato što su se zoonimi „prevodili i mijenjali u skladu s jezikom i kulturom koja ih je primala.“ (2014: 3) U Bibliji su životinje navedene kao izvor materijala za odjeću, sredstvo za obradu zemlje i ishranu, i plaćanje danka. Divlje životinje su spomenute kao štetočine (lisica) ili opasnost po život (lav, vuk, leopard). Također, životinje se spominju kada je potrebno opisati neku osobu te se ona tada uspoređuje sa životinjom.

Osim na pećinskim crtežima, u obliku hijeroglifa i spominjanja u svetim knjigama, životinje su bile izvor inspiracije i basnopiscima. U basnama likovi su životinje koje predstavljaju neku ljudsku osobinu ili način ponašanja. Tako je lija slika lukavih ljudi, zec naivnosti ali i snalažljivosti, mravi su vrijedni, medvjed je snažan, ali i naivan, kornjača je spora i mudra itd. Budući da su na našim prostorima najviše rasprostranjene Ezopove basne, a u skladu s tim i najviše poznate, spomenut ćemo primjere nekih, kao i njihove karakteristike. Vjerovatno je najpoznatija basna o cvrčku i mravu u kojoj nalazimo opoziciju mrava – radnika i cvrčka – neradnika, naučenog da ovisi o pomoći drugih. U basni kornjača i zec susrećemo se s predrasudom da onaj ko je malen i naočigled nejak (kornjača) ne može nadjačati naizgled moćnijeg protivnika (zeca), što se pokazuje netačnim budući da kornjačina mudrost i upornost pobjeđuju. Basne oslikavaju odnos između dvije suprotne osobine ili stanja: jak – slab, vrijedan – lijen, pametan – glup, velik – malen, naivan – lukav u kojima pravagu odnosi osobina koja se smatra dobrom i društveno korisnom. Ono što je zanimljivo je da su malene i domaće životinje predstavljene kao naivne, neiskvarene, dobre, vrijedne, kao nosioci osobina koje se smatraju društveno korisnim i poželjnim, dok su divlje i velike životinje, s određenim brojem izuzetaka, nosioci loših i osobina koje škode društvu. Životinjama su osobine pripisivane prema njihovom izgledu, statusu u životinjskom carstvu ili na osnovu predrasuda koje je čovjek o njima razvio. Tako su neke životinje okarakterisane kao naivne ili glupe (žaba, miš, kokoška), a druge kao mudre, lukave, snalažljive, snažne (vuk, lisica, lav, orao...).

Zoonimski frazemi

Zoonimski frazemi kao jednu od svojih komponenti imaju naziv životinje, a motivaciju za njihov nastanak predstavljaju „stereotipi o ponašanju i izgledu životinja, ali i o činjenicama i iskustvu čovjeka sa životinjama.“ (Bedlek, K. 2020: 23) Budući da većina frazema sa zoonimskom komponentom ima negativno značenje, neki istraživači smatraju da su uzrok tome autori basni – „razlog tome je vjerojatno ljudska težnja da svoj svijet prikaže pozitivnijim od životinjskoga.“ (Bedlek, K. prema Bertoša, M. 2002: 24). Razloga za nastanak stereotipa o

životinjama ima više. Hrnjak navodi da se čovjek „želi distancirati od životinja kao nižih bića pa ima zato pridaje negativna obilježja.“ (2017: 3) Bertoša, M. navodi da stereotipi o životinjama „izrastaju iz zloupotrebe jezika i životinjskih kategorija koje su prosuđene prema direktnoj korisnosti/nekorisnosti čovjeku.“ (Bertoša, M. 1999) Vidović-Bolt navodi da je „stereotipizacija uvjetovana pomanjkanjem dara govora svih životinja što ih svrstava u nepriviligirani položaj.“ (Vidović-Bolt, I. 2011: 21). Bunk, A. i Opašić, M. navode da antropolozi „smatraju da negativna predodžba o životinjama datira još iz vremena dok među njima i ljudima nije bilo nikakve hijerarhije, ili to tumače suživotom u zajedničkom prostoru kada su ljudi imali prilike upoznati karakteristike i oblike ponašanja životinja.“ (2010: 238)

Podjela frazema sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju ljudske osobine

Podjela frazema je izvršena na frazeme sa zoonimskom sastavnicom koji izražavaju fizičke osobine i na frazeme sa zoonimskom sastavnicom koji izražavaju karakterne osobine. Pod frazemima koji izražavaju fizičke osobine misli se na frazeme koji opisuju ili određuju osobu prema izgledu (mršav, slab, neugledan, snažan, brz, tužan, jadan, lagan, izdržljiv, slijep, umoran, krhak, spor, vitak), zdravstvenom stanju, godinama i drugim fizičkim osobinama. Frazemima koji označavaju karakterne osobine obuhvaćene su: pohlepa, glupost, nezahvalnost, lijenost, tvrdoglavost, hirovitost, luckavost, sebičnost, ljutnja, opasnost, grubost, prosjetljivost, prepredenost, dovrtljivost, marljivost, lukavost, bijes, dobrota naspram zla, povučenost, umiljatost, pokvarenost, skromnost, agresivnost, dosada, brbljivost, ludost, miroljubivost, dobrodušnost, vjernost, privrženost, veselost, popustljivost, uobraženost, šutljivost, plašljivost, kukavičluk, bezobrazluk, drskost, strašljivost i egoizam. Analizom je utvrđeno prisustvo 35 frazema sa zoonimskom sastavnicom koji izražavaju fizičke osobine i 64 frazema sa zoonimskom sastavnicom koji izražavaju karakterne osobine.

Analiza je nastavljena prema tome da li frazemi iz obje grupe imaju pozitivno ili negativno značenje, odnosno da li osobu oslikavaju u pozitivnom (dobrom) ili negativnom (lošem) svjetlu. Među frazemima koji izražavaju fizičke osobine prisutno je 18 frazema negativnog značenja, odnosno 14 frazema pozitivnog značenja. Također, pronađena su 3 frazema čije značenje u zavisnosti od konteksta u kojem su frazemi upotrebljeni može biti i pozitivno i negativno. Negativnu konotaciju imaju frazemi: izgledati (osjećati se) kao prebijena mačka (bijedno/loše izgledati); izgledati/biti kao bubašvaba (izgledati ružno/sablasno); mršav kao glista (jako mršav); mator kao đogat (vrlo star/slab); otrcan kao džukela (neugledan, prljav, zapušten); stara kokoš (stara žena); izgledati kao pokisla kokoš (izgledati jadno, tužno); suh kao komarac (jako mršav); imati oči kao u konja (imati krupne oči); slijep kao krtica (posve slijep); biti kao miš (biti jadan, otrcan); izgledati kao crknuti miš (izgledati jako ružno, strašno, otrcano); mršav kao pas (vrlo mršav); umoran kao pas (vrlo/jako umoran/izmoren); hodati kao patka (gegati se); spor kao puž (jako spor); brz kao rak (vrlo spor, trom) i crn kao vrana (jako crn, prenes. pesimističan). Ovim frazemima osoba se karakterizuje prema:

- a. izgledu
- b. nepostojanju jednog čula
- c. brzini i načinu kretanja
- d. godinama i zdravstvenom stanju
- e. kilaži

Među frazemima koji osobu određuju prema izgledu, prisutna su dva frazema sličnog značenja i oblika: biti kao miš i izgledati kao crknuti miš. Ono što se izdvaja kao zanimljivost u ovim frazemima je dodatna sema značenja u drugom frazemu izražena pridjevom crknuti. Druga zanimljivost pokazuje se u frazemu crn kao vrana koji osim prethodno navedenog značenja ima i preneseno značenje, a opisuje pesimističnu osobu. U pitanju je značenje frazema koje izlazi van okvira prvobitne motiviranosti izgledom životinje, a svoju motivaciju nalazi u ljudskom poimanju vrane kao životinje koja simbolizuje tugu i nesreću. U ovoj grupi nalazimo i sinonime među frazemima kojima se osoba karakterizuje s obzirom na kilažu: mršava kao glista, mršava kao pas i suha kao komarac, što nije nimalo rijetka pojava u frazeologiji.

Pozitivnu konotaciju imaju frazemi: jak kao medvjed (vrlo jak, snažan); zdrav kao bik (sasvim, potpuno zdrav); jak kao bivo (vrlo jak); miran kao bubica (vrlo miran); lak kao jelen (čio, hitar, brz); lak kao komarac (vrlo lak/lagan); izdržljiv kao konj (jako izdržljiv); lak kao ptica (brz, lagan); kao ptica trkačica (jako brz); zdrav kao riba (odlična zdravlja, vrlo svjež, čio); brz kao srna (vrlo brz); vitka kao srna (vrlo vitka); brza kao vjeverica (jako brza) i brz kao zec (vrlo brz, hitar). Frazemima pozitivnog značenja ove vrste, osoba se opisuje prema:

- a. fizičkim osobinama (snazi, brzini i izdržljivosti)
- b. zdravstvenom stanju
- c. izgledu
- d. kilaži

Među navedenim frazemima znatan je broj frazema sinonima kojima se osoba karakterizuje kao hitra, izuzetno brza. Takvi su: kao ptica trkačica, brz/a kao srna i brz kao zec. Prisutna su i dva sinonima kojima se neko opisuje s obzirom na snagu koju ima, a to su: jak kao medvjed i jak kao bivo.

Frazemi koji u zavisnosti od konteksta mogu imati oba značenja su: sijed kao ovca (sasvim sijed, bijele kose); biti kao pile (biti nezaštićen, krhak, rovit) i trčati kao zec (brzo trčati, prenes. biti brzoplet).

Među 62 frazema sa zoonimskom sastavnicom koji označavaju karakterne osobine, pozitivno značenje ima samo 14 frazema. Frazemima ovog tipa osoba se predstavlja kao radišna i marljiva, umiljata, blaga, miroljubiva, vesela, privržena, hitra, iskusna i pametna. Frazemi ovog opsega značenja su: žutar kao mačka (vrlo žustar), radin kao crv (vrlo marljiv/vrijedan), biti kao janje (biti miran, povučen, tih, umiljat), veseo kao jare (jako veseo); i komarac je komu muzika (biti vrlo skoroman, biti zadovoljan sa sitnicom, ne zahtijevati mnogo); umiljat kao krava na solilu (vrlo umiljat); marljiv, radin, vrijedan kao krtica (vrlo marljiv, neumoran u radu); marljiv kao mrav/raditi kao mrav (vrlo marljiv, izuzetno radin/radišan te vrlo marljiv, biti vrlo radin/vrijedan); krotak kao ovca (vrlo krotak, miroljubiv, dobrodušan); marljiv, radin kao pčela (vrlo marljiv); vjeran kao pas (jako odan i vrijedan, privržen); veseo kao pjetlić (jako veseo); umiljata kao srna (jako umiljata, blaga) i stari zec (iskusna, pametna osoba). Među ovim oblicima također primijetimo prisustvo sinonima u oblicima kojima se želi kazati da je neko vrijedan i marljiv te u oblicima u kojima se za osobu tvrdi da je umiljata.

Negativno značenje ima znatno više frazema, njih 47. Opisuju pohlepnu, glupu, neodlučnu, nezahvalnu, lijenu, tvrdoglavu, hirovitu, ludu, sebičnu, ljutu, bijesnu, opasnu, agresivnu, grubu, pohotljivu, prepredenu, dovitljivu, lukavu, pokvarenu, dosadnu, bezobraznu, bezobzirnu, brbljivu, napornu, uobraženu, šutljivu, plašljivu, strašljivu i dvoličnu osobu.

Frazemi, nosioci ovih značenja, su: mačku bi pomuzao (vrlo gramziv, pohlepan); glup kao magare (vrlo glup); vrtjeti se kao mačak oko vruće turšije/vrele kaše (biti neodlučan, jako dvojiti oko čega); kao ćorava mačka (jako nezahvalan); vući se kao prebijena mačka (biti jako lijen); tvrdoglav kao magare (vrlo tvrdoglav, svojeglav); imati muhe u glavi ili imati mušice u glavi (biti hirovit/luckast/svojeglav); imati svoje mušice (biti svojeglav/hirovit/ćudljiv); i bika bi neko pomuzao (biti sebičan, pohlepan, nezasitan); bijesan kao bik (jako ljut, opasan); uspuhati se kao bik (biti jako ljut); seoski bik (gruba, pohotljiva osoba); biti pun buha (biti spreman, dovrtljiv, prepreden, vragolast); viti se/previjati se kao crv (biti lukav/domišljat); bijesan kao guja (jako ljut); kao da je koga guja ujela (vrlo uzbuđen, bijesan); šepave kobile sin (osoba slabog karaktera, pokvarenjak); dosadan kao komarac (jako dosadan, bezobrazan i bezobziran); glup kao konj (jako glup); dosadan kao krpelj (jako dosadan, agresivan); imati jezik kao krava (biti brbljiv/duga jezika); stara lija/lisac (lukav/iskusan/prefrigan/prepreden čovjek) i brojni drugi. Najviše je sinonima među frazemima ove vrste, što ne iznenađuje ako se uzme u obzir da su najbrojniji. Tako se ista ili slična značenja javljaju u frazemima kojima se predstavlja luckasta ili svojeglava osoba, osoba koja je nezasitna i pohlepna, tvrdoglava osoba, ljuta i bijesna osoba, ne suviše pametna/glupa osoba, lijena osoba, strašljivac i dosadna osoba. Frazem mekan kao pilence (vrlo jako popustljiv) u zavisnosti od konteksta može imati i pozitivno i negativno značenje s obzirom da može označavati blagu pa tim i popustljivu osobu, ali i naivnog te stoga popustljivog pojedinca.

Posmatrano u cjelosti, najbrojnije su frazeme sa sastavnicom mačak/mačka (7), bik i zmija (5), konj (đogat), pas (džukela), muha, mušica, komarac, ovca, zec (4), ptica, rak, srna (3), buba, bubica, kokoš, kritica, miš, crv, pile/pilence, riba, krava, lija/lisica, vrana, vo, vrabac (2) i na kraju medvjed, bivol, bubašvaba, gavran, glista, jelen, buha, patka, janje, jare, kobila, krpelj, puž, vjeverica, mrav, pčela, pjetlić, puran, ris, sokol, stjenica, svraka, tele, uš, vuka i žaba s 1 primjerom. Istraživanje pokazuje da su najbrojnije frazeme sa sastavnicom iz kategorije domaćih životinja, što ukazuje da su frazemi nastajali na osnovu poredbe sa životinjama koje je čovjek najbolje poznao (mačka, bik, konj, pas). Od ostalih frazema čija je sastavnica domaća životinja navode se kokoš, pile, krava, vo, bivol, patka, janje, jare, kobila, puran i tele. Svi frazemi, osim jednog čija je jedna od sastavnica riječ mačka, imaju negativno značenje: opisuju nečiji izgled; pristup životu: nezahvalnost, pohlepu, lijenost; psihički nedostatak: ludost. Jedini frazem pozitivnog značenja je frazem žustra kao mačka kojim se želi kazati da je neko vrlo žustar.

Interesantno je primijetiti da smo jedan frazem sa sastavnicom mačka izražava fizičke osobine čovjeka, a svi drugi karakterne osobine. Pretpostavljamo da je tako iz razloga što mačka zbog svoje sitne građe nije predstavljala životinju koja može prikazati na odgovarajući način fizičke karakteristike pojedinca. No, s druge strane njeno ponašanje se pokazalo bogatim izvorom za nastanak frazema kojima se oslikava nečiji karakter.

Frazemi koji kao sastavnicu imaju riječ bik sadrže značenje zdravlja, ljutnje i bijesa te opisuju grubu osobu. I ovdje kao i kod frazema sa sastavnicom mačka susrećemo frazem istovjetnog značenja koji imenuje gramzivu i pohlepnu osobu, a to je frazem i bika bi neko pomuzao. Nastanak oba frazema veže za životinju koja ne daje mlijeko ili daje veoma malo mlijeka. Kao i kod prethodno navedenih frazema, i kod ovih frazema preovladava negativno značenje.

Frazemi koji za sastavnicu imaju riječ konj imaju negativna značenja: određuju osobu prema fizičkom izgledu: imati oči kao u konja, starosti: mator kao đogat i intelektualnim sposobnostima: glup kao konj. Samo je jedan primjer frazema pozitivnog značenja, a to je frazem izdržljiv kao konj u značenju jako izdržljiv.

Frazemi sa sastavnicom pas i džukela većim svojim dijelom imaju negativno značenje koje se ogleda u tome da se osoba opisuje prema fizičkom izgledu u tri primjera: mršav kao pas, umoran kao pas i otrcan kao džukela. Pozitivnog je značenja frazem vjeran kao pas koji govori o nečijoj osobini vjernosti odnosno privrženosti.

Frazemi koji kao sastavnicu imaju riječ ovca imaju negativno značenje kojim se osoba oslikava kao pohlepna ili nezasićna, određuje se prema fizičkom izgledu (sijed kao ovca) ili se kazuje da „odudara“ od sredine svojim ponašanjem ili stavovima. Samo frazem krotak kao ovca ima pozitivno značenje i označava milu i poslušnu osobu.

Frazemi sa sastavnicom koja označava domaću životinju, a koji su najbrojniji i o kojima smo prethodno govorili, u najvećem broju slučajeva imaju negativno značenje. Negativnost se ogleda u definisanju osobe prema izgledu, stavu prema životnim pitanjima, psihičkom i fizičkom stanju i intelektualnim sposobnostima.

Analiza frazema sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju ljudske osobine

Razlikuju se tri tipa frazeološke analize:

- a. strukturna analiza
- b. semantička
- c. sintaksička

Naše istraživanje je obuhvatilo dva prvospomenuta tipa analize. Strukturna analiza je obuhvatila opseg frazema i njihov leksički sastav unutar kojeg se određuje sintaksički glavna riječ. Semantička analiza je obuhvatila frazeološko značenje, motiviranost i stepen desemantizacije frazema.

Strukturna analiza

Prema opsegu frazemi mogu imati oblik fonetske riječi, skupa riječi i rečenice. Fonetska riječ je najmanjeg opsega. Sastoji se od „jedne autosemantičke i jedne (ili više) sinsemantičke riječi.“ (Fink-Arsovski, Ž. 2002: 8). Oblik fonetske riječi imaju oblici: od davnina, ni u ludilu... Ista autorica navodi da „manji dio frazeologa smatra da frazem mora imati najmanje dvije autosemantičke riječi i najmanje dvije akcenatske cjeline, pa frazeme sa strukturom fonetskih riječi ostavlja izvan frazeolških okvira.“ (2002: 8) Menac, A. navodi slično: „Neki frazeolozi ne priznaju ovakvim svezama status frazema, smatrajući da se samo sveze od dviju ili više samostalnih riječi mogu ubrojati u frazeme.“ (2006: 18) Pošto smo i mi ovakvog mišljenja, istraživanjem nismo obuhvatili frazeme u obliku fonetskih riječ te smo analizu izvršili na frazemima koji imaju strukturu skupa riječi.

Skup riječi sastoji se od „najmanje dviju autosemantičnih riječi s najmanje dvjema akcenatskim cjelinama.“ (Fink-Arsovski, Ž. 2002: 8) Unutar skupa riječi razlikujemo zavisni skup čije su komponente međusobno ovisne i koji se s obzirom na sintaksički glavnu riječ dijeli na imenički, glagolski i pridjevski te govorimo o istoimenim frazemima. Menac, A. također navodi da veza među članovima skupa riječi može biti zavisnog i nezavisnog tipa, međutim, prilikom navođenja veza zavisnog tipa, navodi da riječi mogu biti u odnosima kongruencije,

rekcije i pridruživanja. Govoreći o rekciji/upravljanju navodi da ona može biti glagolska, imenička i pridjevska. I Arsovski-Fink i Menac istog su mišljenja kada su u pitanju nezavisni skupovi riječi odnosno veze nezavisnog tipa. Smatraju da su to veze čiji članovi nisu u gramatički zavisnom odnosu.

U našem istraživanju pronašli smo samo jedan frazem nezavisnog tipa: (htjeti, željeti) i ovce i novce, a od frazema čiji su članovi međusobno zavisni, pronašli smo sljedeće frazeme: stara kokoš, imati muhe/mušice u glavi, seoski bik, biti pun buha, šarena guja, šepave kobile sin, stara lija/lisac, crna ovca, fina ptica, sokol iz vranina gnijezda i vuk pod janjećom kožom/vuk u ovčijoj (janjećoj) koži. Prema tome koja je sintaksički glavna riječi, ovi frazemi pripadaju:

- a. imeničkim frazemima: stara kokoš, seoski bik, šarena guja, crna ovca, fina ptica, sokol iz vranina gnijezda, vuk pod janjećom kožom//vuk u ovčijoj (janjećoj) koži,
- b. glagolskim frazemima: imati muhe/mušice u glavi i biti pun buha.

Osim u obliku fonetskih riječi ili skupa riječi, frazemi mogu imati strukturu rečenice. Oni mogu biti u obliku proste i složene rečenice (zavisne i nezavisne). Pronašli smo samo jedan frazem sa strukturom rečenice, a to je vrana je komu mozak (pamet) ispila (popila).

Poseban tip frazema su poredbeni frazemi. Nastaju na nivou od fonetskih riječi do rečenice dodavanjem poredbeno-načinskih veznika kao, kao da i poput. Razlikuju se dva tipa ovih frazema: dvodijelni i trodijelni. Trodijelni model sadrži: A-dio (komponenta koja se uspoređuje), B-dio (poredbeni veznik) i C-dio (komponenta s kojom se uspoređuje A-dio). Dvodijelni model se sastoji od B i C-dijela. Među istraživanim zoonimskim frazemima kojima se izražavaju osobine, a koji imaju poredbenu strukturu, najveći broj frazema je trodijelnog tipa. Oni mogu biti: glagolski, pridjevski, priloški, imenički i zamjenički, a neki od njih imaju više strukturnih podtipova.

Među analiziranim frazemima sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju osobine, najzastupljeniji su poredbeni pridjevski frazemi. Pronađen je 61 frazem ovog strukturnog tipa. U njihovom sastavu pronađeni su strukturni podtipovi:

- a. pridjev + poredbeni veznik + imenica: jak kao medvjed, crn kao gavran, dosadan kao muha, marljiv/radin kao pčela, dosadan kao stjenica, plašljiv/strašljiv kao zec
- b. pridjev + poredbeni veznik + pridjev + imenica: krhak kao svilena buba i lud kao februarški mačak

Najučestaliji je strukturni tip pridjev + poredbeni veznik + imenica.

Poslije poredbenih pridjevskih frazema, po učestalosti slijede poredbeni glagolski frazemi. Pronađeno je 15 frazema ovog strukturnog tipa. U njihovom sastavu pronađeni su strukturni podtipovi:

- a. glagol + poredbeni veznik + imenica: izgledati/bititi kao bubašvaba, biti kao miš, hodati kao patka, biti kao pile, biti kao janje...
- b. glagol + poredbeni veznik + pridjev + imenica: izgledati kao pokisla kokoš, izgledati kao crknuti miš i vući se kao prebijena mačka
- c. glagol + poredbeni veznik + imenica + prijedlog + imenica: umiljat kao krava na solilu

Najučestaliji je strukturni tip glagol + porebeni veznik + imenica.

Ostali oblici poredbenih frazema (imenički, priložni i zamjenički) trodjelne strukture nisu pronađeni.

Među frazemima koji imaju dovodijelnu strukturu, pronađen je samo jedan primjer, a to je frazem: kao ćorava mačka. U pitanju je imenički frazem koji pripada strukturnom podtipu poredbeni veznik + pridjev + imenica.

Semantička analiza

Semantičkom analizom smo obuhvatili stepen desmantizacije, frazeološko značenje i motiviranost frazema. Desemantizacija frazema sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju osobine Želja Fink-Arsovski navodi da je za većinu frazema koji su „nastali na bazi slobodnih sveza riječi karakteristična slikovitost koja se održava u dubinskoj strukturi u tzv. semantičkom talogu.“ (2002: 6) Prema riječima autorice, slikovitost je vezana za desemantizaciju, odnosno „semantičku preobliku svih ili dijela frazeoloških komponenata (sastavnica) u frazemi.“ (2002: 6)

Desemantizacija može biti potpuna, djelomična i nulta. Kod frazema koji su prošli proces potpune desemantizacije „sve komponente u sastavu frazema su semantički preoblikovane“, tj. pri definiranju frazema ne služimo se ni jednom frazeološkom sastavnicom.“ (Fink-Arsovski, Ž, 2002: 6) Među frazemima sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju fizičke osobine potpuno su desemantizirana 4 frazema: lak kao jelen (ćio, hitar, brz), suh kao komarac (jako mršav), kao ptica trkačica (jako brz) i brz kao rak (vrlo spor, trom). Među frazemima sa zoonimskom sastavnicom kojima se izriču karakterne osobine mnogo je više potpuno desemantiziranih frazema, čak 28. Navodimo neke oblike: mačku bi pomuzao (jako gramziv, pohlepan), i komarac je komu muzika (biti vrlo skroman, biti zadovoljan i sa sitnicom, ne zahtijevati mnogo), crna ovca (osoba koja odudara od sredine svojim svojstvima/postupcima; izuzetak), šepuriti se kao puran (biti uobražen, umišljen), sokol iz vranina gnijezda (slabić, kukavica, osoba bez vrijednosti)...

Kod frazema koji su djelomično desemantizirani „dio komponente je izgubio svoje prvotno leksičko značenje, pa se desemantizirane komponente najčešće i upotrebljavaju i u određivanju frazeološkog značenja.“ (Fink-Arsovski, Ž. 2002: 7) Među frazemima sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju fizičke osobine djelomično su desemantizirana 34 frazema. Zbog brojnosti, navodimo nekoliko primjera: jak kao medvjed (vrlo jak, snažan), izdržljiv kao konj (vrlo izdržljiv), mršav kao pas (vrlo mršav), lak kao ptica (brz, lagan), spor kao puž (jako spor) ... Među frazemima sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju karakterne osobine djelomično je desemantiziran 31 frazem. Također, zbog brojnosti, navodimo tek neke oblike: glup kao magare (vrlo glup), radin kao crv (vrlo marljiv, vrijedan), biti kao janje (biti miran, povučen, tih, umiljat), lukav kao lisica (vrlo lukav, dovrtljiv), krotak kao ovca (vrlo krotak, miroljubiv, dobrodušan) ...

Motiviranost frazema i frazeološko značenje

U zavisnosti od načina nastanka frazema, razlikuje se više motiva: konkretni, asocijativni, nelogični (apsurdni), nerealni, biblijski i nacionalno-kulturološki. „Konkretni motivi su rezultat iskustva i života sa životinjama; asocijativne motive je moguće pretpostaviti

uzimajući u obzir ponašanje životinje u okolnostima koje frazem ističe ili opisuje, ili one koji su posljedica ustaljena poimanja životinjskoga ponašanja; nelogični ili apsurdni motivi nemaju logično objašnjenje; neralni motivi su teško ostvarivi; biblijski motivi su preuzeti iz biblijskih prisposobi, a nacionalno-kulturološki su specifični za pojedini narod i kulturu.“ (Bunk, A i Opašić, M. 2010: 238) Naše istraživanje smo usmjerili na konkretno, asocijativno i apsurdno (nelogično) motivirane frazeme.

Frazeme sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju osobine smo prikupili iz „Frazološkog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika“ (1982) i „Kao frezeološkog rječnika: rječnika frazema s poredbenom česticom „kao““ (2012) Alise Mahmutović.

Istraživali smo motivaciju za nastanak zoonimskih frazema kojima se izražavaju osobine (snaga; izdržljivost i marljivost; brzina i sporost; lijenost; glupost; plašljivost, strašljivost i plahost; ljutnja i bijes – blagost, umiljatost i mir; tvrdoglavost; mudrost i lukavost; pohlepa i gramzivost; dosada, bezobzirnost, agresivnost i nepodnošljivost te neke fizičke osobine) i njihovu pozadinsku sliku.

Osobine

1. Snaga

Konkretno su motivirani frazemi jak kao medvjed i jak kao bivo. U pitanju su izuzetno krupne životinje koje odlikuje snaga te se i osoba koja je nosilac ove osobine uspoređuje s njima.

2. Izdržljivost i marljivost

Izdržljiva osoba se uspoređuje s konjem kao snažnom teglećom životinjom, što je bila njena prvobitna namjena u domaćinstvima, u frazemu izdržljiv kao konj. Frazem je konkretno motiviran budući da se u pozadinskoj slici nalazi snažna i radišna životinja.

Marljiva, radišna i vrijedna osoba se uspoređuje s crvom, krticom, mravom i pčelom u frazemima radin kao crv, marljiv, radin, vrijedan kao krtica, marljiv kao mrav/raditi kao mrav (poput mrava) te marljiv kao pčela. I oni su konkretno motivirani, a u njihovoj pozadinskoj slici je ponašanje životinja koje se odlikuju iznda navedenim osobinama.

3. Brzina – sporost

Brza osoba se uspoređuje s jelenom, pticom, pticom trkačicom, srnom, vjevericom i zecom u frazemima: lak kao jelen, lak kao ptica, kao ptica trkačica, brz kao srna, brz kao vjeverica, brz kao zec i trčati kao zec. U pitanju su konkretno motivirani frazemi jer se u njihovoj pozadinskoj slici nalaze brze, uglavnom šumske, plahe životinje. Osoba koja se sporo kreće i koja je troma uspoređuje se sa životinjama koje se sporo kreću (rakom i pužem) u frazemima spor kao rak, brz kao rak i spor kao puž.

4. Lijenost

Lijena osoba se poredi s prebijenom mačkom u frazemu vući se kao prebijena mačka. Riječ prebijena ne označava mačku koju je neko istukao već se povezuje s usporenim i tromim kretanjem karakterističnim za mačku u vrućim ljetnim danima. U pitanju je asocijativno motiviran frazem. Drugi frazem kojim se opisuje lijena osoba je lijen kao vo. Frazem je apsurdno motiviran, jer volovi nisu lijeve već spore i trome životinje, a čemu je razlog njihova enormna težina. Nalazimo da je u ovom frazemu sporost izjednačena s lijenošću.

5. Glupost

Neinteligentna, glupa osoba se opisuje frazemima: glup kao magare, glup kao konj, glup kao tele i glup kao vol. Ponovo su u pitanju apsurdno motivirani frazemi nastali na osnovu toga što se životinjama zbog izgleda (najčešće pogleda) pripisuju osobine koje nemaju.

6. Plašljivost, strašljivost, plahost

Osobina plašljivosti pripisuje se vrapcu i zecu u frazemima strašiv kao vrabac i plašljiv (strašljiv) kao zec s obzirom da su po prirodi palahe životinje, a što znači da su frazemi konkretno motivirani.

7. Ljutnja i bijes – blagost, umiljatost i mir

Mirna, blaga i mila osoba se poredi s janjetom, ovcom, srnom, kravom (na solilu) i bubicom u frazemima: biti kao janje, krotak kao ovca, umiljat kao srna, umiljat kao krava na solilu i miran kao bubica. Motivi su konkretno i asocijativno nastali, jer su rezultat života i iskustva u radu sa životinjama, ali i rezultat ponašanja životinja.

Ljuta i bijesna osoba se poredi s bikom i zmijom u frazemima uspuhati se kao bik, bijesan kao guja i kao da je koga guja ujela. Frazemi uspuhati se kao bik i bijesan kao guja su konkretno motivirani jer obje životinje s kojima se čovjek poredi mogu biti jako opasne.

8. Tvrdoglavost

Tvrdoglava osoba se poredi s magarcem u frazemu tvrdoglav kao magare. Frazem je asocijativno motiviran jer se u pozadini nalazi slika slika ponašanja ove životinje poznate po tvrdoglavosti.

9. Lukavost, mudrost

Frazemi kojima se osoba opisuje kao lukava ili mudra su apsurdnog i konkretnog porijekla. Motivacija je bila apsurdna prilikom nastanka frazema mudar (lukav) kao zmija i fina ptica. Životinjama su pripisane osobine koje im nisu svojstvene, a rezultat su nepoznavanja prirode životinja ili straha od njih. Asocijativnog je porijekla frazem viti se/previjati se kao crv u kojem se kretanje crva povezuje s načinom ponašanja lukave osobe. Konkretno su motivirani frazemi lukav kao lisica i stara lija/lisac, jer je u prirodi ponašanje ove životinje, a radi preživljavanja, zasnovano na lukavstvu.

10. Pohlepa, gramzivost

Zanimljivo je da se osobine pohlepe i gramzivosti vežu za mačka i bika u frazemima mačku bi pomuzao i sinonimnom frazemu i bika bi pomuzao, a razlog je što se nijedna od navedenih životinja ne može musti. Domišljatost u tvorbi frazema je vidljiva, jer se pohlepna osoba opisuje kao biće koje će pod svaku cijenu nastojati ispuniti cilj, pa čak pokušati pomusti bika ili mačku.

11. Dosada, bezobzirnost, agresivnost, nepodnošljivost

Za opsivanje dosadne, naporne i nepodnošljive osobe koriste se frazemi koji kao sastavnicu imaju insekte: krpelja, stjenicu, muhu i uš, npr. dosadan kao krpelj, muha, stjenica i uš. Frazemi su konkretno motivirani, jer su u pitanju životinje koje svojim ponašanjem (ubodima ili zujanjem) iritiraju čovjeka, odnosno dosađuju mu. Frazem „dosadan kao svraka“ vjerovatno je motiviran radoznalošću ove inteligentne ptice, pri čemu se radoznalost poistovjećuje s dosadom. Svrake su poznate kao ptice koje posjećuju i osiromaše usjeve, krađu sjajne predmete, što je jedan od pokazatelja radoznalosti, a čak mogu oponašati ljudske glasove. Također imaju ne baš najljepše glasanje među pticama te je i to jedan od mogućih razloga za nastanak ovog frazema. Frazem dosadan kao komarac osim konkretne motivacije i opisivanja dosadne osobe,

ima i značenje bezobraznosti i bezobzirnosti. Motivacija je apsurdna ili nelogična budući da komarac ne posjeduje nijednu od navedenih osobina.

12. Neke fizičke osobine

U ovu grupu svrstali smo frazeme koji su motivirani fizičkim karakteristikama: boji kose, nedostatku čula, odsustvu fizičke ljepote, mršavosti, neuglađenosti, godinama i načinu kretanja. Za opisivanje osobe prema boji kose, koriste se frazemi crn kao gavran, crn kao muha i crn kao vrana. Svi frazemi su konkretno motivirani jer u pozadinskoj slici imaju životinju koja ima ili crnu boju perja ili je u potpunosti crne boje. Frazemi koji određuju osobu prema odsustvu fizičke ljepote su izgledati kao bubašvaba i izgledati kao crknuti miš. Prvi frazem je apsurdno motiviran, a zasnovan je na čovjekovom strahu od bubašvaba kao malih, prljavih, noćnih i gmizavih životinja. Drugi frazem je konkretno motiviran, a zasniva se na slici mrtvoga miša. Za osobu čije je čulo vida narušeno, upotrebljava se frazem slijep kao krtica. Frazem je konkretno motiviran, a nastao je poredbom čovjeka s krticom koja ima slabo čulo vida.

Mršava osoba se poredi sa životinjama čiji izgled odlikuje mršavost u frazemima: mršav kao glista i suh kao komarac. Još jedan frazem kojim se osoba opisuje kao jako mršava je mršav kao pas, a misli se vjerovatno na neuhranjenog psa. Svi frazemi su konkretno motivirani.

Neugledna, zapuštena, jadna i otrcana osoba se uspoređuje s mišem i psom mješancem, seoskim psom, džukelom u frazemima biti kao miš i otrcan kao džukela. U prvom frazemu poređenje je ostvareno na osnovu toga što je ono što je maleno, sitno, ujedno i jadno. U drugom frazemu čovjek neuglednog i zapuštenog izgleda uspoređen je s psom mješancem te je tako ono što je nečistokrvo jednako zapuštenom. Oba frazema nastaju na apсурdnim motivima i snažnim predrasudama zasnovanim na visini i fizičkom izgledu. Kod apsurdno motiviranih frazema motivacija se temelji na osobinama koje čovjek životinjama pripisuje, a zbog nedovoljnog znanja o njima.

Zaključak

Životinje su jedne od prvobitnih čovjekovih pratilaca u raznim djelatnostima. Bile su izvor hrane i odjeće, razlog nastanka nekih od najstarijih crteža u historiji čovječanstva, način komunikacije u jednom od najstarijih sistema pisanja i motivacija u književnim djelima. Navode se u svetim knjigama kao opomena, ali i način ponašanja i postupanja čovjeka. Upravo je stalni kontakt čovjeka sa životinjama, predrasude koje su proizišle iz njega o ponašanju i izgledu životinja te iskustvo čovjeka bio razlog nastanka zoonimskih frazema. Stereotipi o životinjama su nastajali, prema mišljenjima istraživača, zbog želje čovjeka da životinje posmatra kao niža bića ili zbog toga što životinje nemaju mogućnost govora, a što ih ponovo stavlja u nepriviligovan položaj.

Zoonimski frazemi mogu se podijeliti na frazeme kojima se izražavaju fizičke i frazeme kojima se izražavaju karakterne osobine. Naše istraživanje je pokazalo prisustvo 35 frazema koji izražavaju fizičke osobine i 64 frazema koji izražavaju karakterne osobine. Kada su u pitanju značenja ovih frazema, došli smo do rezultata da je u obje grupe više frazema koji čovjeka prikazuju u negativnom svjetlu. To je naročito vidljivo kod frazema koji izražavaju karakterne osobine. Od 62 frazema, negativno je konotirano 47 frazema.

Kao najučestalija sastavnica u ovim frazemima se pojavljuje riječ mačka, a od ostalih životinja: bik, zmija, konj, pas, muha, mušica, komarac, ovca, zec, buba, kokoš, crv, pile, riba,

krava, vo itd. Posmatrano u cjelini, preovladavaju frazemi sa sastavnicom koja nosi ime neke od domaćih životinja, što pokazuje da je za nastanak frazema čovjek koristio osobine i ponašanja životinja s kojima je bio u kontaktu i koje je najbolje poznao.

Strukturna analiza frazema pokazala je da su najučestaliji poredbeni zoonimski frazemi, a u njihovom sastavu pridjevski i glagolski trodijelne strukture, dok ostali strukturni tipovi nisu pronađeni. Semantička analiza je obuhvatila stepen desemantizacije frazema, frazeološko značenje i motiviranost za njihov nastanak. Analiza stepena desemantizacije frazema je pokazala znatno više djelomično desemaniziranih frazema među obje analizirane grupe u odnosu na potpuno desemantizirane.

Kada je u pitanju motiviranost frazema, analiza je pokazala prevlast konkretno motiviranih frazema, tj. onih koji su proizašli iz iskustva i života sa životinjama, ali je i znatan broj apsurdno motiviranih frazema. Ovi rezultati pokazuju da su frazemi nastajali kao rezultat dodira čovjeka i životinje, ali često i predrasuda čovjeka prema životinjama.

Literatura

1. Bedlek, Katarina (2020). Stereotipi i predrasude u hrvatskoj frazeologiji. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
2. Bertoša, Mislava (1999). Stereotipi o životinjama. Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike. Rijeka – Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
3. Bunk, Ana i Opašić, Maja (2010). Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskome i češkome jeziku. Rasprave. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 36/2.
4. Fink-Arsovski, Željka (2002). Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra. Zagreb: Filozofski fakultet.
5. Jelaska, Zrinka (2014). Animalistički frazemi biblijskog podrijetla u hrvatskomu i drugim slavenskim jezicima. Animalistički frazemi u slavenskim jezicima. Zbornik radova. Zagreb: FF-press. Posjećeno 19.01.2022. godine.
6. Menac, Antica (2006). Hrvatska frazeologija. Zagreb: Knjigra.
7. Vidović-Bolt, Ivana (2011). Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Rječnici

1. Mahmutović, Alisa (2012). Kao frazeološki rječnik: rječnik frazema s poredbenom česticom „kao“. Sarajevo: Dobra knjiga; Zagreb: Synopsis.
2. Matešić, Josip (1982). Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb: Školska knjiga.

PHRASEMES WITH ZOONIMIC COMPONENT USED TO EXPRESS HUMAN FEATURES

Abstract

Paper analyses zoonymic phrasemes which express human features. Phrasemes have been classified in two groups: zoonymic phrasemes which express physical features and zoonymic phrasemes which express features of character. Classification has been further continued towards phrasemes that describe a person in a positive/good and negative/bad light. Research has shown considerably more phrasemes that depict features of character and carry a negative view of a human. As negative features of character we identified: greed, stupidity, ingratitude, laziness, stubbornness, capriciousness, foolishness, selfishness, anger as well as many other. Positive features were only a few: diligence, goodness, endearment, modesty, peacefulness, fidelity, attachment, cheerfulness and permissiveness. We find the reason for disproportion between meanings of phrasemes and predominance of those with negative meaning in the fact that it's considerably easier to characterize one as a bad person rather than to find its good characteristics. Research has shown that animals which are endearing, mild and small are more inclined to be described positively. Usually, those are domestic animals and among the wild the herbivores. Wild animals, some domestic animals, certain types of birds, insects, mollusks and beasts are described negatively due to prejudices created by men for various reasons. Zoonymic phrasemes which express human features have been analyzed on structural and semantic level. Structural analyses included phrasemes' range and their lexical structure, where phrasemes were analyzed according to syntactically main word component. Semantic analysis comprised of phraseological meaning, motivation and desemantization of phrasemes.

Key words: *zoonymic phrasemes, human features, animals, structural and semantic analyses, motivation, desemantization.*